



Published on www.bilvavi.net

[Home](#) > דע את ביטחונך 004 פחד מהלא הנודע ופתרונה

דע את ביטחונך 004 פחד מהלא הנודע ופתרונה

הפחד הוא הפך הביטחון

בס"ד אנו ממשיכים בהעמקת ההכרה וההבנה של כוח מידת הביטחון. על מנת לחדד את הבנת מהות הביטחון נעסוק בכוח ההפכי לו, הלא הוא הפחד.

הקב"ה ברא את עולמו באופן של 'דבר והיפוכו'. כלומר, לכל מציאות בנבראים ישנה מציאות ההפכית לה, זו צורת בני הבריאה כולה. על כן, אחת מדרכי הלימוד היסודיות הינה - לעולם כאשר נבוא ללמוד דבר מסויים, נצטרך לזהות, להכיר וללמוד גם את הפכו, ולהכיר היטב את שני צדדי הקיצון הנגדיים. ומכוח חידוד ההבדל וההפרש בין ההפכים, ההבנה של כל אחד מהצדדים לעצמו מתבהרת ומתחדדת ביותר. עד כמה שאדם אינו מכיר את הפך הדבר בו הוא עוסק, הבנתו לוקה בחסר.

על כן, כיוון שאנו חותרים ללמוד ולהכיר לאורך לרוחב ולעומק את מהות כוח הביטחון, שומה עלינו להכיר היטב את הכוח ההפכי לו - כוח הפחד. לפיכך פרק זה כולו יוחד לעיסוק במהות כוח הפחד שבנפש. נבנה בהדרגה את ההגדרה המדוייקת מהו פחד. נבחין מהו השורש לפחדים נפולים ומקולקלים המסבים צער וסבל מיותרים. נלמד מהו הפחד המתוקן - פחד של קדושה. נעמוד על שורש הכוחות שמאחד ומצרף את שני כוחות הנפש ההפכיים - הפחד והביטחון.

הפחד הוא מסכנה ברורה חדה וודאית

הקדמנו והגדרנו כי כוח הפחד שבנפש הוא הפכו של כוח הביטחון, נבאר בקצרה את גידרו ומהותו של הפחד, ולאחר מכן נבין מדוע הוא הפכו של הביטחון.

בלשון התורה ישנם לפחות כעשרה לשונות המבטאים סוגי פחדים: פחד, אימה, יראה, חרדה, רעדה, חיל, בהלה, בְּעָתָה, חתת, רתת, זיע, יגורתי וכו'. לא נעמוד על המשמעות של כל אחד מהלשונות בנפרד, אבל נעמוד על ההפרש שבין הלשון פחד ביחס לשאר כל הלשונות.

בני אדם מפחדים מכל מיני מקרים רעים, סכנות, פגעי העולם למיניהם רח"ל. רמת הפחד אותה חווה האדם משתנה - ישנם דברים שגורמים פחד נורא, ומנגד ישנם דברים שרק מעוררים חששות קלים ותו לא. אולם ברור הוא הדבר שאדם מפחד יותר מסכנה ברורה וודאית מאשר מסכנה שרק קיים חשש שהיא עלולה להופיע ולהזיק, אך ספק אם היא תגיע בכלל. לדוגמא, חשש שמא תפרוץ מלחמה מול אויב אכזר גורם פחות פחד, מאשר ידיעה ברורה כי כבר פרצה מלחמה כנגדם, ואותו אויב מר פרץ את חומות ההגנה והוא מסתער לכיווננו.

בשירת הים נאמר 'תפול עליהם אימתה ופחד'^[1] ודרשו חז"ל^[2] אימה - על הרחוקים, פחד - על הקרובים. כלומר, אדם פוחד יותר מסכנה קרובה, כיון שהיא יותר ויותר ודאית. לעומת זאת, בסכנה רחוקה לעולם יהיה ספק - אולי בינתיים הסכנה תתרחק או שמא תנטה למקום אחר, ואולי אפילו תבטל לגמרי. נמצא כי ה'פחד' הוא מסכנה ודאית. לעומת זאת, שאר הסכנות שאינן ודאיות, אף שגם הן מעוררות תחושות פחד, אך יהיו אלו רגשות פחות עוצמתיות, ובלשון הקודש יקרא שמם: אימה, יראה, רעד, חיל או כל לשון אחר, אך לא 'פחד'.

עניין הוודאות הוא העמדה של אפשרות אחת בלבד, ושליטת כל שאר האפשרויות. כאשר ישנה סכנה רחוקה כלשהי המתרגשת לבוא אלינו, כיוון שקיימים הרבה מעכבים בעולם, אזי אין ודאות מוחלטת שהדבר יגיע. שהרי יחד עם האפשרות שהיא לא תסתלק ולבסוף תגרום נזק או אסון, ישנם מספר אפשרויות של תרחישים שיכולים לקרות שישלוקו את הסכנה מעלינו. וכל עוד שקיימת יותר מאפשרות אחת, ואפילו אם קיימות רק שני אפשרויות ואפשרות הסכנה סיכוייה רבים על סיכויי המילוט, עדיין מערכת הפחד לא תתגלה בתוקפה, אלא תחושות האימה והיראה וכדו' ישמשו ויתגברו. 'פחד' מגדיר את הקרבה לדבר שגורם את תחושת הפחד, שהוא ודאי יפעל את היזקו. כאשר אותה סכנה קרובה אלינו באופן גמור, ולא נותר שום מעכב שמונע מבעדה להפיק את זממה לפועל, וכל אפשרויות ההצלה, המילוט וההתחמקות נגוזו, ונותרה רק אפשרות אחת של סכנה ודאית, אזי כל כוחות הפחדים הפחותים מפנים את מקומם למערכת הפחד.

על שם כך הפחד נקרא כך - 'פה - חד', פה אחד. כמו שדרשו חז"ל - שיהו דברי תורה מיוחדים בפירוש [3]. כלומר, דברי התורה ברורים ונהירים לו, אין לו ספק או גמגום בהם. דברי תורה מיוחדים בפה זוהי ההגדרה שנקראת 'פחד' - 'פה - חד', 'פה - אחד' אין לו שתי צדדים - אלא צד אחד, חד וברור.

הביטוי 'חד' זוהי הגדרה של ברירות. כלומר, ככל שהסכנה יותר ברורה, וודאית, חדה, היא יותר מפחידה. 'חד' ו-'אחד' שורשם שווה. לפיכך, ככל שאפשרות הסכנה מתבררת ומתחדדת, כל שאר האפשרויות נשללות והדבר נעשה יותר ויותר - 'אחד', כך עוצמת כוח הפחד הולכת וגדלה [4].

האמונה היא נטיה לצד אחד מבין מספר ברירות, הביטחון הוא ודאות מוחלטת שקיימת רק אפשרות אחת

עמדנו על הפרש שבין הפחד ביחס לשאר לשונות המורא והאימה וכדו', כעת נעמוד על ההבדל בין האמונה לביטחון.

הרמב"ן מגדיר את ההבדל בין אמונה לביטחון כך - האמונה היא ה-'בכוח' והביטחון הוא ה-'בפועל'. כלומר, הביטחון הוא ההוצאה לפועל של כח האמונה. כוחות האמונה המשתלשלים מתודעת האדם אל קומת בניין ההנהגה המעשית בפועל של נפשו, זוהי מדרגת הביטחון שלו. הביטחון הוא האמונות שחדרו ונספגו בלב האדם, כך שהם הן אלו שיכריעו את האופן בו הוא ינהג למעשה ככלל, ובעת קושי וניסיון בפרט.

ההפך של 'אמונה' הוא ה-'ספק', שהרי מלחמת עמלק היתה מלחמה של אמונה מול כוח הספק (כידוע עמלק גימטריא ספק) כמו שמפורש בפסוק - 'ויהי ידיו אמונה עד בא השמש' [5]. לעומת זאת, ההפך של 'ביטחון' הוא 'פחד', ונבאר.

אחת מהתכונות של כוח האמונה שהיא אינה חלה בשלמות אלא היא מצויה בצורה חלקית. לתכונה זו ישנם מספר ביטויים בחז"ל: 'כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר - אינו אלא מקטני אמנה' [6], 'מפני מי המבול - אף נח מקטני אמנה היה - מאמין ואינו מאמין שיבא המבול, ולא נכנס לתיבה עד שדחקוהו המים' [7]. כלומר, האף אמנם שכוח האמונה מנגד את כוח הספק ושואף לכלותו ולמגרו, אך עדיין כוח האמונה על פי הגדרה הוא אינו אמונה שלימה וגמורה, עדיין חלה מציאות של ספק המהולה בתוך האמונה. באמונה עדיין ישנם שני צדדים (ולפעמים יותר), רק שהאמונה מחזקת את הצד שמאמינים בו יותר יחסית לצדדים האחרים. אצל כל אחד מאיתנו - אמונתנו אינה אמונה שלימה.

לעומת זאת, הביטחון על פי הגדרה הוא כוח שתופס שקיימת רק אפשרות אחת - חדה ברורה וודאית במאת האחוזים. אחרת, אם ישנו ספק קל בנפש שעדיין חש לקיומה של אפשרות אחרת, קלושה ככל שתהיה, זהו כבר אינו ביטחון.

כאשר כוח האמונה גובר עד שהוא נעשה אמונה שלימה [8]. אזי כל האפשרויות האחרות בטלות, כל הצדדים הנוספים מתאפסים ונמחקים, והאדם הופך להיות בוטח בוודאות מוחלטת שקיים רק צד אחד ורק אפשרות אחת. כאן כוח האמונה יוצא ממדרגת בכוח ונעשה פועל גמור - האמונה הופכת להיות ביטחון.

נמצא כי הפרש בין גדר האמונה לביטחון, שהאמונה אינה שלימה גמורה, האמונה היא חלקית - ברמה גבוהה או נמוכה לפי מציאות הכוח. האדם מאמין עד לגבול מסוים, אך מעבר לגבול זה עדיין קיימים בו ספקות, צדדים ואפשרויות אחרות. אולם כאשר כוח האמונה גובר עד כדי שלימות, האמונה יוצאת מגדר של כוח אל הפועל, מאמונה לביטחון, ונפש האדם מונהגת בפועל על פי ביטחונו.

כיום כוחו של עמלק קיים ומצוי בעולם. לפיכך, האף אמנם שישנה אמונה, אך לכל אמונה מצטרף עמלק - האמונה מהולה בספק. כאשר לעתיד לבוא יכרת זרעו של עמלק, יכרת כוח העמלק שמטיל ספק ופוגם באמונה, ממילא האמונה תושלם ותצא אל הפועל. אזי הנבראים יעלו אל מדרגת הביטחון, תכלה הקללה של 'בזעת אפיק תאכל לחם' [9], וגזירת קנס חובת

מערכות הביטחון והפחד פועלות כאשר ישנה אפשרות אחת בלבד - חדה ברורה וודאית

לאחר שביירנו את היחס בין הפחד לשאר סוגי הפחדים השונים, ואחר שהתבוננו על היחס בין הביטחון לאמונה, העולה מהדברים:

כשם שההפרש בין אמונה לביטחון הוא:

- האמונה אינה שלימה, לעולם היא מהולה בספקות. לעומתה הביטחון שלם, גמור, מוחלט, ודאי, חד וברור.
- האמונה היא נטיה לצד אחד מבין מספר ברירות. לעומתה הביטחון הוא שלילת כל האפשרויות והעמדתן על ברירה אחת בלבד.

כך ההפרש בין ה-'פחד' לשאר סוגי הפחדים כגון: היראה, האימה, החרדה וכו' הוא:

- הפחד הוא מדבר קרוב - האימה היא מדבר רחוק.
- הפחד הוא מדבר חד וברור וודאי - שאר הפחדים הם מדברים שאינם ודאיים. קיימים מעכבים, אמצעי הגנה או מניעה, אפשרויות בריחה, מילוט והצלה וכו'.

ובלשון עמוקה יותר, התברר כי תכונת השורש שמגדירה את שני נקודות הקיצון ההפכיות של פחד מול ביטחון היא תכונת ה-'אחד'. גם מערכת הביטחון וגם מערכת הפחד נכנסות לפעולה כאשר הנפש קולטת בוודאות בחדות ובברירות כי ישנה רק אפשרות אחת ויחידה. הוודאות - היא 'אחד', כנגד הספק שמטיל מספר ברירות נוספות ביחס לאפשרות ה-'אחד'. החדות - היא 'אחד', כנגד הכהות והעובי שמכהים ומסתירים את חדותו של ה-'אחד'. הברירות - היא 'אחד', ביחס לעמימות שנוצרת מתערובת ואי סדר שמטשטשים את ברירות של ה-'אחד'.

הפחד הוא הפך הביטחון כי הפחד הוא ודאות ההפוכה לוודאות הביטחון.

פחד רוחני - ריחוק מהשורש - ניתוק מתפיסת ה-'אחד'

עד כה עסקנו בפחדים הנגרמים מכוחות גשמיים חיצוניים, כעת נפנה לעסוק ברבדים היותר פנימיים ועמוקים בפחדים רוחניים. נקדים ונגדיר מהו פחד רוחני פנימי, ולאחר מכן נבאר את ההגדרה ונביא לה סימוכין וראיות מדברי חז"ל.

ההגדרה הבסיסית של פחד רוחני פנימי הינה - עצם המציאות של ריחוק מנקודת ה-'אחד'.

נבאר, לכל נברא יש שורש יחסי ממנו הוא יצא. לדוגמא השורש של הבן הוא אביו. השורש של האב עצמו הוא האב היחסי שהוליד אותו, וכן הלאה עד לאדם הראשון ועד לקב"ה שיצרו. מבנה זה של ענף ושורש עלול ועילתו קיימת בכל הנבראים. כל ענף בהיותו מחובר לשורשו הוא מרגיש אחדות, ואחדות זו נוטעת בו ביטחון, תפיסת ה-'אחד' עם השורש היא עצם הביטחון. ולהפך כל ענף שנפרד משורשו, בעת ההתנתקות, ההיפרדות וההתרחקות מהשורש מתחלף כוח הביטחון בכוח של פחד^[10].

בראשית הפרק דיברנו על פחדים מדברים חיצוניים והגדרנו שעניינו של הפחד הוא - 'פֶּה - חַד', כלומר ככל שהדבר שגורם את החרדה יותר ברור, ודאי, חד - 'אחד' - מפחדים ממנו יותר. אולם כאשר אנו באים לעסוק בפחד רוחני פנימי הגדרת הפחד מתחדדת יותר - 'אחת דיבר אלוקים'^[11] - זה 'פחד' - 'פֶּה - חַד'. עומק עניינו של הפחד הפנימי הוא התרחקות מה-'אחד' - התרחקות של כל ענף משורשו היחסי, וכל שכן התרחקות משורש כל השורשים הקב"ה.

בדרך כלל כאשר מדברים על פחד מתכוונים לפחד מתוצאה. לדוגמא: אנו מפחדים שהאויב יבוא! אולם אם נתבונן נבין כי הפחד אינו מהאויב כשלעצמו, אלא אנו מפחדים מהתוצאה שתהא - אם האויב יגיע הוא יהרוג. כלומר, אנו מפחדים מהתוצאה - מהמוות, ולא דווקא מהגורם - מהאויב. כי אילו נדע שאותו אויב אמנם מגיע אך הוא מנוע מלהזיק לנו מכל סיבה שהיא, ולכלל תוצאה של הריגה לא נגיע - לא היינו כל כך מפחדים מאויב שכזה. נמצא כי חיצוניות הפחד, הוא פחד מתוצאה.

אולם כאשר אנו באים להתחקות אחר הכוח הפנימי שנקרא 'פחד', ולעמוד על שורשו. כאן מתברר כי ההתרחקות מה- 'אחד' זה עצם ה- 'פחד' - לא תולדת הפחד אלא עצמותו. אדם לא מפחד ממה שיקרה לו, אלא הוא מפחד מהמציאות העכשווית של אי החיבור ל- 'אחד'. הפחד אינו תוצאה של ריחוק מה- 'אחד', אלא זו עצם הויתו של הפחד.

פחד רוחני נפול - 'פחדו בציון חטאים', פחד רוחני מתוקן - 'אשרי אדם מפחד תמיד'

הגמרא במסכת ברכות^[12] [12] מביאה מעשה בתלמיד שהלך אחר רבו בשוק של ציון. ראה הרב שהתלמיד מפחד, אמר לו - 'אם פוחד אתה סימן שיש בך חטא, שנאמר פחדו בציון חטאים^[13] [13]. שאלו התלמיד: 'מניין שסיבת הפחד היא חטא, שמא הפחד נובע מחמת שמתקיים בו הפסוק "אשרי אדם מפחד תמיד"^[14] [14]. ענה לו הרב: כי פסוק זה נאמר על דברי תורה. ומפרש רש"י - שמא תשתכח ממנו, מתוך כך הוא חוזר ושונה תמיד. ואם כן, היות ואותו התלמיד לא היה פחדו משכיחת התלמוד, לכן אמר לו הרב - שכיוון שפחדו פחד חנינם^[15] [15], על כן סימן הוא שיש בו חטא.

נוסף על כך, הגמרא במסכת גיטין^[16] [16] פותחת את העסק באגדות החורבן, בקושיא - מה פירוש הפסוק 'אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה'^[17] [17]? ומיד לאחר מכן כתירוף פונה הגמרא לספר את המעשה בקמצא ובר קמצא שבגינם חרבה ירושלים. שם תוס' בוחנים את ההפרש בין שני הסוגיות שמזכירות את הפסוק 'אשרי אדם מפחד תמיד' בהקשרים שלכאורה נראים קצת שונים: במסכת ברכות פירשו שהפחד עניינו דאגה שלא ישכח תלמודו, ובמסכת גיטין משמעות 'אשרי המפחד תמיד' שהאדם נותן לבו תמיד לפחד ולדאוג מן הפורענות על הנהגותיו שמא אינם על פי דרך הישר. כמו במעשים שגרמו את החורבן, שאם היו נמנעים מלעשותם היה נמנע אף החורבן. בעלי התוספות מיישבים - שהפחד שמכוון אליו הפסוק לעולם הוא ב- 'דברי תורה', אלא שישנם שני סוגי פחדים ב- 'דברי תורה': פחד תחתון - שדואג שמא לא יבין או ישכח. ופחד עליון - שמא יטעה טעות רוחנית, כלומר שמא באחת מהנהגותיו ולו הקלה ביותר ישגה, ויעבור בכך על דברי התורה הקדושה. וא"כ הוראת הגמרא לומר, שכיוון שאותו פחד משגיאות וטעויות רוחניות היה נחסר בדור החורבן. ולהפך בני אותו הדור בטחו על רוב טובתם ושלוותם ולא נתנו את ליבם לדאוג מן הפורענות על טעויות בהנהגתם הרוחנית. על כן, הם שגו ונכשלו וביישו את בר קמצא ועמדו על בת הקיסר, ומשום כך לקו ונענשו וחרבה ירושלים.

'פחדו בציון חטאים' - פחד מהתרחקות מציון - ממקום השורש ממנו הושתת העולם - מגילוי השכינה

ננסה לבאר את עניינו של רגש הפחד הרוחני אותו צינה הגמרא במסכת ברכות - 'פחדו בציון חטאים'. כאשר אדם מפחד מסכנה גשמית מוחשית קרובה: הוא רואה אדם מסוכן או בעל חיים או כוחות טבעיים כאש גדולה, רוח סערה, מים רבים, שעלולים להזיק לו או לקרוביו או לממונו, ואולי יותר מהיזק - ליטול את נפשם. מציאות הרגשת הפחד שכובשת את האדם מוכרת וברורה לכולנו ואינה נצרכת הסבר וביאור נוסף. אולם כאשר אנו באים למישור הרוחני, ואנו שומעים שחטאים גורמים לאדם הרגשת פחד. ומשמעות הדבר, שאותן תחושות ורגשי חרדה רעדה ופחד המוכרות לנו מסכנות גשמיות אופפות את לבו של החוטא. תחושה זו כבר הרבה פחות מוכרת, ומשום כך גם פחות מובנת - כיצד החטא גורם לאדם כאלו עוצמות של חווית פחד.

כמובן ברור לנו שאדם שעבר על אחד מאיסורי התורה או על אחד מדברי חכמים, הוא עלול לחוש תחושת אכזבה מעצמו. הוא נפל ממדרגתו, וזה עלול להסב לו צער ולהפילו לעצבות. שלימותו נפגמה והוא חש תחושת כאב כתוצאה מכך. אפשר להבין שהאדם אינו מפחד מעצם החטא אלא מתולדתיו כגון - מהעונש והייסורים שהוא צפוי לקבל. וכן נגרם שהחטא פגם את כוחו, לפיכך יתכן והוא מפחד שמכאן ולהבא הוא יהיה מנוע מלהשיג השגות שהיה בכוחו להשיג בעבר. בסיבות אלו ודאי יש מן האמת, אך בעומק ודאי שקיים פחד מעצם החטא, ואת הסיבה לכך שעצם החטא גורם לחווית פחד אנו מבקשים.

לפני שנפנה לענות על שאלה זו ולבאר את העניין, נשאל שאלה נוספת: מדוע הכתוב תולה את הפחד ב- 'ציון' - 'פחדו בציון חטאים', וכי רק בציון יש חטאים, בשאר העולם אין חטאים?

ודאי שהדבר להפך, שהרי המציאות היא כי ברוב המקומות בעולם ישנם יותר חטאים מאשר בציון. שהרי נאמר "מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון"^[18] [18]. וא"כ בזמן שבית המקדש קיים ודאי שירושלים היתה זכה מחטאים יותר מכל מקום אחר, וגם לאחר החורבן עדיין אין שום סברא לומר שבירושלים חטאים יותר מאשר במקום אחר. ואם כן, חידדנו את השאלה מדוע דווקא בציון פחדו מחטאים?

התירוץ לקושיה זו הינו - במקום שקיים בו גילוי שכינה שם שייך יותר פחד מחטאים, כמו שדרש בעל ההגדה של פסח - 'ובמורא גדול - זה גילוי שכינה'. במקום שישנה התגלות רוחנית בתוקף ועוצמה שאינה מצויה במקומות אחרים, בציון מקום

גילוי שכינת עוזנו, דווקא שם הלבבות פתוחים, הלב לב בשר חי, חווה, נושם ומרגיש רוחניות. לכן דווקא שם שייך לחוש פחד הנובע מסיבות רוחניות, מחטאים. ולהפך, במקומות שאין בהם גילוי של שכינה, ומציאות הקדושה מסולקת משם, גם התודעה לרוחניות וחוויתיה דלים. על כן, העביות, הפסל והכיסוי שעל הלבבות, לבבות האבן אטומים וחסומים מלחוש תחושות רוחניות. לכן לא שייך שיחושו פחד מחטאים, עוונות ופשעים.

בציון עיר קדשנו מצויה אבן השתיה, ממנה הושתת העולם^[19]. על כן המושגים 'ציון', 'גילוי שכינה' ו-'אבן השתיה' עניינם שורש למציאות כל הנמצאים כאן בעולם הזה על כל כללותו. אם כן, כאשר אדם עובר על חטא ב-'ציון' הוא מתנתק, נפרד ומתרחק, משורש המציאות שלו עצמו. על פי התפיסה העמוקה, אין הדבר תלוי דווקא בביצוע מעשה החטא על שטח המקום שנקרא 'ציון'. אלא הגדרת השם 'ציון' היא כי כאשר אדם חוטא (לא משנה היכן בבחינת מקום) הוא מתרחק משורש המציאות שהוא ה-'אחד', הוא מתנתק מבחינת 'ציון', הוא נפרד מהתפיסה שנקראת 'אבן השתיה' - אבן שהיא מציאות אחת - 'שורש האחד' - ממנה התפשטה מציאות כל העולם כולו. עצם המציאות של ריחוק מנקודת ה-'ציון', הריחוק מה-'אחד', הוא הוא הוויית כוח הפחד עצמו.

ניסינו לקרב לכל אחד ואחת מהקוראים את התפיסה של חווית פחד מחטא. אולם יתכן שרבים מאיתנו עדיין רחוקים מלחוש ולהבין את החוויה של הנקודה הפנימית במדרגת יראת החטא הנעלה. אך כל מי שקורא בספרים המתארים את חייהם של צדיקי הדורות, יכול למצוא שם עדויות מפליאות על הזעזוע החרדה הפחד והעילפון שאחזו במי מהם שרק היה נראה לו כי הוא נגע בצל צילו של ספק כישלון בחטא, ואפילו בקל שבקלים. אך כאמור ההפרש בינינו לבינם הוא בתפיסת הקרבה והאחדות ב-'ציון', בגילוי שכינה, בשורש ה-'אחד'. ככל שאדם יותר זך ומזוכך, אחד ומאוחד בשורש כמותם, הוא הוא שיחוש ויחווה את הפחד מהחץ והחציצה הנפרדות והעקירה מאותה אחדות שיוצר החטא.

אם כן, כאשר אדם מתוקן, הוא מחובר, מצורף ומדובק בשורש הפנימי המהווה מחיה ומקיים אותו, לנקודת ה-'ציון' שלו, למקום ממנו הושתת עולמו הפנימי, שם מקום הגילוי של בוראו ויוצרו ית"ש בטהרתו, שם אין לו פחד. אולם בו ברגע שאדם זה חוטא, הוא מתנתק משורשו, מעצם הווייתו, הוא נעתק מתפיסה של 'אחד' והוא נעמד על תפיסה של יותר מאחד - תפיסה שהוא הפך להיות הויה נפרדת לעצמה. או אז מיד חל עליו מציאות הווייתו של כוח הפחד.

ננסה לקרב יותר אל לב הקורא את ההגדרה הזו של חווית פחד מהריחוק של ה-'ענף' מנקודת ה-'שורש' שלו, מתפיסת ה-'אחד' עם שורשו, על ידי אחת מהדוגמאות הבהירות הממחישות היטב את הנקודה. כל עוד שתינוק מחובר לאמו: הוא ספון בחיקה, חבוק בזרועותיה, יושב על ברכיה, נתלה בה על גבה או בכל אופן אחר שיהיה. במצב זה התינוק אינו חש כל פחד. בכללות יש לכך מספר סיבות, ובפשטות פשר הדבר - מחמת שהתינוק בטוח שאמו תגן עליו מכל פגע. אמנם זה נכון, אך הסיבה העמוקה לכך שהפחד נעדר מלב התינוק הוא מחמת שהוא חש את החיבור לשורשו, הוא מרגיש 'אחד' עם אמו. וכאמור, כאשר אדם מרגיש 'אחד' הוא אינו מפחד, כמו שאומרים העולם - 'בטח באחד ואל תפחד'. כאשר אדם חש מצורף לשורשו והוא אחד איתו, אין מקום לכוח הפחד לחול. כלומר, הסיבה העמוקה שאדם פנימי אינו פוחד, אינה מחמת כך שהקב"ה ישמור עליו, אלא היות שהוא אחד ומאוחד עמו - אין למערכת הפחד מקום חלל להתגלות בו.

פחד להתרחק משורש מציאות הנבראים - מהתורה

על דרך זו נבין את לשון חז"ל כי הפחד המוזכר בפסוק 'אשרי אדם מפחד תמיד', מיוחס לפחד מ-'דברי תורה', על פי הפירוש הפשוט שהזכרנו בשם רש"י במסכת ברכות - פחד משכיחת תלמודו. לכאורה יש להבין - מדוע צריך לפחד מ-'דברי תורה'? נתרץ קושיא זו על פי שתי הנקודות שביארנו זה עתה ביחס ל- 'פחדו בציון חטאים': בפשטות אפשר לתרץ שכשם שהפחד מחטאים בציון נובע מכך ששם הוא מקום גילוי שכינה. ואם כן, עד כמה שהפחד שייך יותר במקום של גילוי קדושה, הרי אין לך קדושה גדולה יותר מדברי תורה. על כן, מדברי תורה יש לפחד.

נחדד ונבאר תירוץ עמוק יותר. על דברי תורה נאמר - "ושננתם לבניך", ודורשת הגמרא בקידושין^[20] - 'שיהו דברי תורה מחודדים בפיו (פיה - חד)'. שאם ישאל לך אדם דבר אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד. כידוע, כאשר אדם מפחד והוא פותח את פיו ומדבר, המילים יוצאות מפיו בגמגום. אם כן, במאמר חז"ל זה ישנה הבחנה שהגמגום מסמן ומעיד על רגש של פחד. נעמוד על הבחנה זו וננסה להסבירה לפי ההקשר לפחד מדברי תורה.

הבורא הוא הקב"ה, הנברא הראשון שהוא שורש למציאות כל הנבראים אחריו היא התורה. שהרי על התורה נאמר - 'ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז'^[21], ובזוהר המפורסם לכל נאמר - 'אסתכל בה באורייתא וברא עלמא'^[22]. ואם כן, על פי דברינו - כי הוויית כוח הפחד היא עצם הריחוק של עלול מעילתו, ושל ענף משורשו. לפי זה מובן, שכאשר אדם פנימי, שעמל בתורה, קשור ואדוק בה, מלא וגדוש ובה הוגה תמיד. אדם כזה מרגיש וחש כי התורה היא שורשו, ממנה הוא יונק את חיותו, הוא והיא מאוחדים. במידה ואדם נעלה זה, נשאל על דבר תורה והוא מגלה כי הדבר אינו ברור ומחורר לו, אין

כל דבריה מחודדין בפיו, ולכך הוא מגמגם ועונה. הוא בעצם מגלה כי הוא נפל מאחיזתו באחדותו עם התורה, הוא מגלה מציאות של ריחוק ממנה, המרחק הזה מוציא את מערכת הפחד הפנימית שלו לגילוי. זהו פחד מדברי תורה.

תחושת פחד זו מדברי תורה רחוקה ונעלמת מרוב בני אדם, אך אין זה מפאת היותם קרובים לדבריה או אדוקים ומאוחדים ומחודדים בה. אלא להפך, לרוב ריחוקם כבר נעלמה מהם התפיסה והתחושה כי התורה היא שורש להם. לכן הריחוק ממנה לא נתפס אצלם כריחוק של ענף משרשו. משל לילד שננטש בהיותו פעוט, והוא גדל איכשהו ללא אבא ואמא. אצלו הריחוק מאבא ואמא אינו מפחיד, כי מחמת העדרם הוא אינו מודע לא לקיומם ולא לריחוקם ממנו - ולכן הוא אינו מכיר בהם כשורש אליו, ממילא אין לו שום סיבה לפחד.

פחד של ספק - צירוף כוחות הטומאה התקף ביותר

לפני שנעסוק בכוח הפחד החיובי המתוקן, נבאר עוד נקודה אחת של פחד שלילי. הגמרא במסכת פסחים^[23] אומרת שכאשר אדם מניח ידיו על הנחיריים או שאינו נוטל ידיו מיד אחרי שאכל שחליים או הקיז דם או הסתפר או גזז ציפורניים - נופל עליו פחד, אך הוא עצמו אינו מבין ממה הוא מפחד.

נתבונן בהגדרה מעניינת זו - שאדם מפחד ואינו יודע ממה הוא מפחד, וננסה להבין היאך יתכן שאדם יפחד מבלי להבין מהי הסיבה שגורמת לו את תחושת הפחד.

הגמרא במסכת פסחים אינה עוסקת בשאלה זו, אך בכדי לענות עליה נתבונן בסוגיה נוספת בה הגמרא כן דנה היאך יתכן שאדם יפחד מבלי לראות את הדבר שגורם לו פחד. במסכת מגילה הגמרא מביאה את מעשה החזון של דניאל שראה דמות מלאך נורא, שלו עצמו ודאי גרם לפחד עצום - 'לא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית'^[24]. אך נוסף על כך מספר שם דניאל - 'והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא'. הגמרא מבארת כי אותם אנשים היו הנביאים חגי זכריה ומלאכי, אך הוקשה לה: עד כמה שאותם הנביאים לא ראו את המלאך, אם כן מדוע הם פחדו כל כך? ותירצה הגמרא: 'אף על גב דאינהו לא חזו מזליהו חזו'^[25], כלומר, הם עצמם לא ראו את הסיבה שגורמת לפחד (הם לא ראו את המחזה הנורא של המלאך - לבוש בדים ומתניו חגרים בכתם אופז. וגיותו כתרשיש ופניו כמראה ברק ועינו כלפידי אש וזרעתי ומרגלתי כעין נחשת קלל וקול דבריו כקול המון) אך מזלם כן ראה, ועל כן הם פחדו. לפי העולה ממסקנת הגמרא שם - בכל פעם שאדם חש פחד, אזי למרות שהוא אינו רואה שום דבר שאמור לגרום לו לפחד, שידע שקיימת סיבה לפחד אך היא אינה נקלטת בכלי המודעות הנמוכים שלו, אולם מזלו כן רואה את גורם הפחד. כלומר, ישנם מקרים מיוחדים שהפחד אינו מגיע מה-'מודע' באדם אלא ממה שמעל למודע - מ-'מזלו'. 'מזלו' הוא זה שרואה את הדבר שגורם את הפחד, והרבדים הנמוכים יותר בנפש רק חווים את תחושת הפחד, מבלי להיות מודעים לסיבה שגורמת אותו.

יש להתבונן, מדוע היה קשה לגמרא היאך אותם הנביאים שלא ראו את המלאך פחדו, ומה היה ההכרח לתרץ קושיה זו על ידי תירוץ פנימי ורוחני - שכיוון שמזלם היה מודע להופעת המלאך על כן הם פחדו. לכאורה למה אי אפשר להבין שלפעמים אדם פוחד סתם כך, מבלי כל שמץ של מודעות מכל רובד נפשי שהוא לגורם הפחד?

בפשטות הגמרא מורה הוראה - שלא יתכן שאדם מתוקן ומאוזן בנפשו יחוש תחושת פחד מבלי סיבה שגורמת לכך. ואילו לא היתה שום מדרגה בקומת האדם שקולטת סיבה לפחד, לא ייתכן שמערכת הפחד תתגלה ותפעל בנפש.

אך יתר על כן, על פי דברינו קושית הגמרא ברורה ומובנת, והתירוץ שתירצה הינו עמוק יותר. הגדרנו כי בשונה משאר סוגי היראות והמוראים למיניהם, מערכת הפחד פועלת רק כאשר ישנה ברירות חדות וודאות לדבר שגורם את הפחד. על כן, תממה הגמרא היאך יתכן שפחד כל כך עצום יחול על חגי זכריה ומלאכי בעוד שהכתוב מעיד עליהם שהם לא ראו את מחזה המלאך. לפיכך, ביארה הגמרא שבהכרח היתה להם מודעות ברורה חדה וודאית לנוכחותו של המלאך הנורא, אלא שברירות זו הגיע ממקום גבוה במדרגת נפשם - מראייתו הברורה של מזלם, אך ברבדי הנפש התחתונים יותר, הם לא ידעו בדיוק ממה הם מפחדים.

לכן הגמרא במסכת מגילה הורתה שכאשר אדם חש תוקף של פחד מבלי שעניו הגשמיות רואות סיבה ברורה לכך, שידע שכנראה הוא מצוי במקום שיש בו סכנה מגורם רוחני כל שהוא שמזלו קולט אותו בברירות. ועל כן היא מיעצת לו לנקוט בפעולות על מנת להינצל, כגון: שיקרא קריאת שמע, ועוד אפשרויות כפי שמבואר שם. וזהו גם פשר דברי הגמרא הנזכרת במסכת פסחים, שאותן הפעולות בלא נטילת ידיים שגורמות לאדם פחדים. פחדים אלו מגיעים מחמת שהוא הביא על עצמו סכנות רוחניות שעניו הגשמיות לא יכולות לקלוט, אך מזלו רואה ומפחד.

מכל מקום התוודענו לידיעה נפלאה ועמוקה מאוד - שקיים מצב נפשי שנקרא 'פחד של ספק'. והיינו שמזלו של האדם

קולט את ודאות וחדות הסכנה, אך כאשר הפחד משתלשל מטה אל רבדי הנפש התחתונים, הוא מתגלה כפחד של ספק - מפחד ואינו יודע ממה מפחד.

'פחד של ספק' הוא זיווג של שורשי כוחות הרע, המנגד את זיווג שורשי כוחות הטוב - האמונה והביטחון. 'פחד של ספק' זוהי מציאות של שתי קליפות הסוככות אוטמות ומצירות לכוחות הקדושה - האמונה והביטחון. מול כוח האמונה עומד כוח הספק - 'אינו יודע ממה מפחד', אינו יודע אם ישנה סיבה ברורה לפחד בכלל. מול כוח הביטחון עומדת מציאות של פחד, שכאמור הינו הפכו של כוח הביטחון. כך נוצרת קליפה כפולה שהיא צירוף של שתי הקליפות יחדיו: קליפת היפך האמונה - ספק, וקליפת הפך הביטחון - פחד, ויחדיו הם יוצרים - 'פחד של ספק'.

נבאר בלשון פנימית למבין דבר. הבריאה בנויה באופן של 'זה לעומת זה עשה האלקים'^[26] - קדושה מול טומאה. האמונה והביטחון הם שורשי הטוב, ואילו הספק והפחד הם שורשי הרע. הקדושה היא 'אחד'! מול ה-'אחד של הקדושה' ישנן שתי קליפות של טומאה המתנגדות לה: א. קליפה של פירוד המנגדת את ה-'אחד של הקדושה', ב. קליפה של 'אחד של טומאה' המנגדת אף היא את ה-'אחד של קדושה'. ה-'ספק' הוא קליפה טמאה של פירוד, הוא בחינה של 'שניים' מול ה-'אחד של הקדושה'. ה-'פחד' הוא קליפה טמאה, בחינה של 'אחד של טומאה'. שהרי גם לטומאה ישנו כוח של אחדות, כמו דורו של אחאב שעל אף שהיו עובדי עבודה זרה, כיוון שהיתה ביניהם אחדות היו נוצחים במלחמתם^[27]. נמצא שגם ה-'אחד של טומאה', של עבודה זרה, יכול לנצח. כאשר שני הקליפות הטמאות הללו מצטרפות יחד, קליפת ה-'אחד' מצטרפת עם קליפת ה-'פירוד', נוצר צירוף של 'פחד של ספק'. אין בבריאה קליפה יותר גדולה מזו, זהו התוקף הגרוע ביותר שיכול להיות בצד הטומאה.

פחדו של הקב"ה - שמא ינתקו הענפים משורשם

הגדרנו והסברנו כי הפחד הוא הפך הביטחון. עד כמה שברור כי הביטחון הוא משורשי כוחות הקדושה, אם כן לכאורה הפחד הוא משורשי כוחות הטומאה (ואכן כך ביארנו בפסקה הקודמת). ברם, כבר הזכרנו רבות כי לכל כוח וכוח שקיים בבריאה יש מקום בתיקון, ורק כאשר משתמשים בו חוץ למקומו ושלא במידה ובמינון הראוי, הוא גורם להפרת איזון וחולי, וזו היא רעתו. לפיכך ברור שגם לכוח הפחד קיים מקום בצד הקדושה והתיקון. נעמוד על עניינו של הפחד דקדושה.

התורה הקדושה מצווה אותנו ללכת בדרכי ה' יתברך ולהדמות אליו, היא כופלת את הציווי הזה ארבעה פעמים בפירוש^[28]. חז"ל דורשים את הפסוק^[29] 'אחרי ה' אלהיכם תלכו' - וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכונה והלא כבר נאמר - כי ה' אלוקיך אש אוכלה הוא, אלא להלך אחר מידותיו של הקב"ה. דהיינו, הוי דומה לו: מה הקב"ה נקרא חנון, אף אתה היה חנון; מה הקב"ה נקרא רחום, אף אתה היה רחום; מה הקב"ה נקרא חסיד, אף אתה היה חסיד^[30]. מכאן למדנו כי כל מידה והנהגה שורשה הוא בקב"ה, ואנו צריכים לדמות עצמנו אליו בהפעלת המידה כראוי.

וביחס למציאות הפחד, ישנה קושיה שהתקשו בה רבותינו - היכן היא מידת הפחד המיוחסת לקב"ה, על מנת שנוכל להידמות אליו וללכת בדרכיו גם במידה זו. ותירצו רבותינו: כיוון שהקב"ה נתן בחירה לאדם, א"כ ישנה אפשרות המונחת בפניו לחטוא, ועל ידי כן להיפרד ולהכרת מבראו. הקב"ה הוא שורש נשמות ישראל, על כן פחדו הוא שמא חס ושלום בניו יבחרו ברע ויחטאו, ובכך יאבדו את הצירוף והחיבור שלהם אליו ית"ש.

לעיל הגדרנו כי הוית כוח הפחד המתגלה ב'ענף' הוא בעת שהוא תופס את הימצאותו בריחוק משורשו. כעין זה ניתן להבין, כי פחדו של ה-'שורש' (הקב"ה) הוא שמא ה-'ענפים' (כלל ישראל) ינתקו ויפרדו משורשם.

הגדרנו את פחדו של הקב"ה באופן כללי בלבד (לא דייקנו בהגדרות כי אין זה ענייננו כעת). זאת על מנת להשתמש בכך רק כמשל לצורך ענייננו בנושא הפחד מול ביטחון בקומת נפש האדם.

פחד רוחני מתוקן - פחד שמא ינתק מהשורש - שמא יפרד מתפיסת ה-'אחד'

עד כמה שבכללות הגדרנו כי פחדו של הקב"ה הוא - שהענפים לא יכרתו משורשם. אם כן, מהכיוון ההפוך, מצד הנבראים שהם ענפיו של הקב"ה, הפחד המתוקן - פחד של קדושה גדרו - שהאדם מפחד לא להיות נכרת ונפרד מהקב"ה.

נגדיר את הפחד של קדושה בלשון מופשטת וכללית - אדם המתוקן שנמצא בהווה במקום ה-'אחד של קדושה'. הוא מקושר, מחובר, מאוחד ומצורף ל-'אחד', חל בו כוח של פחד שמא הוא ינתק ויפרד מאחדותו עם ה-'אחד'.

כלומר, לעומת הפחד הרוחני הנפול שהינו פחד החל על מצבו של האדם בהווה - הוא פוחד בהווה מחמת שהוא אינו נמצא

במקום ה-'אחד', הוא נתרחק משם. הפחד של הקדושה הוא פחד המיוחס למצב העתידי, האדם פוחד על מצבו העתידי שמא הוא ינתק ויפרד ויתרחק ממקומו של ה-'אחד'.

להלן נביא מספר פנים בפירוש התורה ודוגמאות מעשיות בהם הגדרה זו מקבלת ביטוי.

פחדו של יצחק אבינו ע"ה

בכל דבר יש כלל ופרט, גם ביחס לפחד של קדושה ישנו כלל וישנו פרט: בכללות עניינו נאמר - 'אשרי אדם מפחד תמיד', כפי שהזכרנו לעיל את דרשת חז"ל כי לשון הפחד בפסוק מיוחס לפחד מדברי תורה. בפרטות עניינו - במספר מקומות משתמשת התורה בלשון פחד, אך היחיד^[331] [31] שהלשון פחד משמש אצלו מצד הקדושה הוא יצחק אבינו ע"ה. על יצחק אבינו התורה מזכירה פעמיים לשון פחד: 'לולי אלהי אבי וגו' ופחד יצחק היה לי וגו'^[32] [32], 'וישבע יעקב בפחד אביו יצחק'^[33] [33]. עניינו של 'פחד יצחק' עמוק, אך ננסה בס"ד לבארו כדי צרכו.

יצחק אבינו הוא נשגב השלימות בדבקות בקב"ה, שהרי אין לך מי שיכול להיות דבוק יותר מיצחק אבינו בהיותו עולה כליל להשי"ת. יתר על כן, הגע עצמך כי דווקא מכוח דבקות עצומה זו חלה עליו נשגבות שלימות פחד הקדושה - שחס ושלום הוא לא יאה מט או נרפה מדבקות זו. דווקא ביצחק אבינו יותר מכל אחד אחר שייך הפחד העצום והנורא הזה שמא הוא יאבד ממעלת אחדותו ב-'אחד', ונבאר מדוע.

אברהם אבינו הוא ראש וראשון לגילוי ופרסום אורו של הקב"ה, אור של 'א-ל אחד' בעולם (כנגד ריבוי אלילי עכו"ם). אברהם הוא גילוי של האחד, הוא מגלה את יחידו של עולם, הוא מרכבה לאותו אחד, כמו שכתוב בפסוק ביחזקאל^[34] [34] 'אחד היה אברהם'.

לעומתו, יצחק אבינו כל מהותו שהוא 'שני' לאברהם אבינו, הוא שני ביחס לראשון וליחיד באמונה. אולם צריך להבין כי להיות 'שני' אין זה עניין של מה בכך, כי 'שני' כמושג זהו מהות קשה עד למאוד. היותו 'שני' זהו ביטוי שורשי ופנימי לתפיסה מהותית של שוני ונפרדות מהראשון - שני מלשון שוני. עצם כך שמתגלה 'שני', זה עצמו כבר חסרון בגילוי של ה-'אחד'.

זה גופא היה פחדו של יצחק אבינו - שמא חס ושלום הוא יעשה 'שני' - 'הויה ומציאות של שני' - דהיינו, שונה ונפרד ממהות אברהם אביו הראשון. עצם הפחד בכלל ופחדו של יצחק אבינו בפרט הוא להיות 'שני' - להיות משהו אחר ולא כמו הראשון בדיוק.

לפיכך נבין כי שתי העובדות: א. היותו של יצחק 'שני' לאבות. ב. היות מידת הפחד נקראת על שם יצחק. אין אלו שתי עובדות מקריות, אלא כיוון שהגדרנו הגדרה יסודית שפחד של קדושה עניינו פחד להעתק ממצב של דבקות ב-'אחד', ולעבור למצב של הינתקות מה-'אחד' ולהיות 'שניים'. ומכיוון שיצחק הוא תולדתו של אברהם, ואם כן עצם מציאותו שהוא 'שני'. על כן, הוא תמיד פחד שהמציאות החיצונית שקובעת אותו כ-'שני', תפיל אותו לתפיסה פנימית של 'שני' - של שוני פנימי ומהותי מהראשון. יצחק אבינו פחד כל הזמן שלא החיצונית שלו כ-'שני' היא זו שתחול עליו ותשלוט בו, אלא שדווקא הפנימיות שלו - ההתקשרות הדבקות והאחדות העצומה ב-'אחד', היא זו שתתגלה ותשלוט.

לפיכך, בעוד שאצל אחרים על דרך כלל הפחד היא מידה משנית שמצטרפת אליהם, אצל יצחק אבינו מידת הפחד היא עיקר מהותו, היא מהותו הייחודית, היא היותו ועצם עצמותו. עצם ההיות של יצחק אבינו כ-'שני' תובע את הפחד, זהו עצם הפחד.

על כן נבין, כי דווקא התמדת פחדו של יצחק היא העמידתו על תכונת אביו הראשון והיחיד, כמו שהתורה מעידה - 'אברהם הוליד את יצחק'^[35] [35]. כל מי שראה את יצחק ידע שהוא בנו של אברהם, לא רק בנו בייחוס משפחה, כמו שהעידו גם ליצני אותו הדור אחרי שהקב"ה צר קלסתר פניו של יצחק ונדמה לאברהם. אלא יתר על כן, הפנים הדומות העידו על הפנים שהיה אף הוא שוה - כמו שרבים מהמפרשים פרשו כי ענין 'אברהם הוליד את יצחק' להורות שמהות הבן כמהות האב בתכלית. כן הוא לשון המדרש^[36] [36] - 'אַבְרָם נִקְבָּא אַבְרָהָם. יִצְחָק נִקְבָּא אַבְרָהָם, דְּכָתִיב וְאֵלֶּה תּוֹלְדֵי יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם, אַבְרָהָם. וְכך הוּא לְשׁוֹן הָאוֹר הַחַיִּים' [37] - 'הבט וראה המוליד והמורם כיוצא בו'.

ביצחק אבינו היו שתי תכונות ביחס למידת הפחד: א. מעבר להגדרה היסודית 'פחד של קדושה', שעניינו פחד עתידי שמא ינתק ממצב אחדות למצב של פירוד. ב. יתר על כן, ביצחק אבינו ה-'פחד של קדושה' היה פחד תמידי, שהחיצוניות שלו שהוא 'שני' לאברהם אביו לא תחול עליו, ולא תפגום מאומה מאור האחדות הפנימית שלו.

פחד של קדושה הוא פחד פנימי תמידי הנובע מעצם ההיות

כאשר עסקנו בפחד הרוחני הנפול הגדרנו זאת כך - עצם התפיסה שאדם תופס את מצבו הנוכחי כרחוק משורשו, רחוק מה- 'אחד של קדושה', זהו עצם היות כוח הפחד. זוהי הגדרה של פחד מעצם ההיות של האדם. כעת, כשעברנו לדון ב-'פחד של קדושה', הגדרנו זאת כפחד עתידי - פחד שמא בעתיד האדם ינתק מה-'אחד' ויעשה עצמו כ-'שני'. ולכאורה יש כאן חזרה מהגדרת הפחד כפחד מעצם ההיות. אולם ברור למבין דבר, כי לא יתכן שהפחד התחתון נוגע בעצם ההיות של האדם, והפחד העליון המתוקן נוגע רק לחיצוניות הנפש, כחשש למצב עתידי. ברם צריך להבין כי בעומק הפחד של קדושה אינו פחד עתידי אלא הוא פחד של עצם ההיות, ונבאר.

כל דבר בבריאה מורכב מפנימיות וחיצוניות, אזי גם יצחק אבינו היתה בו הרכבה זו: בפנימיותו - הוא דבוק ב-'אחד', אך בחיצוניותו - 'אברהם הוליד את יצחק', ואם כן יש לו בעצמות שלו תפיסה של 'שני'. ולכן הוא פחד כל הזמן מהסתירה בהיות של עצמו, שלא תגבר חיצוניותו על פנימיותו. כלומר, יצחק אבינו לא פחד מהעתיד שלו, אלא הוא פחד מההווה של עצמו - שהחיצוניות לא תשלט על הפנימיות והוא יאבד את הדבקות באחד. זהו - 'פחד יצחק'.

פחד תמידי

הגדרנו כי פחד הקדושה של יצחק אבינו היה פחד תמידי, נעמוד ונבאר מהו עניינו ומהותו של 'פחד תמידי'. לשם כך נחזור להתבונן בדרשת חז"ל שהזכרנו לעיל - 'אשרי אדם מפחד תמיד' - בדברי תורה. לכאורה יש להבין מדוע שלמה המלך הגדיר שהפחד מדברי תורה צריך להיות תמיד? מה היה חסר להגדיר - אשרי של אדם שמפחד לעבור על דברי תורה, מדוע היה צריך להוסיף ולהגדיר שהפחד הזה צריך להיות מצוי ופועל בתמידות? נוסף על כך יש לשאול שהרי לכאורה ההתמדה בכל המידות הטובות היא מעלה: אשרי של אדם שעָנוּתמיד, העושה חסד תמיד, שרחמן תמיד. אולם כיוון שרק על פחד מדברי תורה הגדרנו שהמעלה היא בהתמדה, א"כ ודאי זוהי הגדרה מדויקת וצריך להבין מהי הסיבה לנחיצות התמידות בפחד מלעבור על דברי תורה.

אמנם בפשטות ניתן לתרץ את השאלה האחרונה, כי בשאר המידות פרט לפחד מדברי תורה ישנו גבול זמן בו אין להשתמש במידות הללו: כגון בעונה - תלמיד חכם צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית^[38] של גאוה. ברחמנות - כל שנעשה רחמן על האזכרים, לסוף נעשה אכזר על רחמנים^[39]. אמת הדבר, אך מעבר לכך ישנו הסבר עומק יותר לנחיצות התמידות בפחד מדברי תורה.

כאשר אדם אינו מפחד תמיד אלא רק לעיתים מזדמנות, הרי שפחדו הוא פחד חיצוני, הוא מפחד מדבר שחוצה לו. לדוגמא: פחד מאויב. כאשר האויב בא - מפחדים, וכאשר הוא נותר רחוק ושוקט - לא מפחדים. לעומת זאת, פחד תמידי, שמתמיד ולא עוזב לרגע את לב האדם - זהו פחד פנימי. פחד תמידי אינו מגיע מדבר שחוצה לאדם, אלא הוא נובע מתוכו. פחד שמגיע מכל סיבה חיצונית שהיא, אינו יכול לחול בתמידות. כיוון שהסיבות החיצוניות הם אינם עצמיות אלא מקריות, והמקרים משתנים ומתחלפים בכל עת. ואם כן, ודאי שלא יכול להיות רצף של מקרים המתמיד לעולם. אולם אם סיבת הפחד היא פנימית, היא סיבה מחמת עצמיות הנפש, העצמיות אינה משתנה - היא מתמידה.

אך יש לידע, כי הסיבה השורשית היחידה ממנה נובע פחד פנימי עצמי תמידי באדם, הוא אותו הפחד שכלל ישראל נחל וירש מיצחק אבינו ע"ה. אמנם אפשר שעל סיבה שורשית זו יתלבשו כל מיני לבושים וצורות של סיבות שונות, אך לאחר שנפשיט את הלבושים ונגלה את עצם גורם הפחד, ניווכח כי שורש הפחד הוא - פחד להתנתק מהאחדות בשורש ההויה ולהעשות מאחד לשניים, לצאת ממצב של מאוחד באחד ולהפוך להויה נפרדת - ל'שני'. מכיוון שמציאות הכוחות של האבות אברהם יצחק ויעקב טבועים בנפשו של כל אחד מאתנו, כוח הפחד של יצחק אבינו מושרש בנפשו. ולכן, כל אדם מפחד מהתפיסה של ה'שני' שבו. על תכונת נפש זו חלה המערכת שנקראת פחד.

'אשרי אדם מפחד תמיד' - פחד להתנתק מהאחדות עם שורש מציאות הנבראים - מהתורה

כאן מונח התירוץ העמוק לשאלה שהצענו, מדוע פחד מדברי תורה צריך להיות תמידי?

כיוון שהתורה היא ראשית ושורש לכל הנאצלים, על כן קיים פחד פנימי תמידי באדם מדברי תורה דייקא - שלא להיות נפרד מנקודת הראשית שלו, שהיא שורשו. נבאר.

כידוע התורה קדמה לעולם כפי שמפורש בפסוקים במשלי - 'ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז'^[40]. וכמו שטענו המלאכים לקב"ה בשעה שעלה משה רבינו להר סיני להוריד את התורה לעם ישראל - 'חמודה גנוזה שגנוזה לך תשע מאות

ושבעים וארבעה דורות קודם שנברא העולם אתה מבקש ליתנה לבשר ודם' ^[41] _ [41]. וכן, ידועים ומפורסמים דברי הזוהר כי התורה היא השורש לכל מציאות הנבראים כולם - 'אסתכל באורייתא וברא עלמא' ^[42] _ [42].

לפיכך, בכל אחד מאיתנו טבוע בנפשו פחד עצמי פנימי תמידי לא להתנתק מהתורה. על כן נאמר, אשרי לו לאדם שיש לו פחד של קדושה, הוא מפחד תמיד - שחס ושלום לא ייווצר מצב שהוא והתורה יהיו נעשים שניים נפרדים. לכן, הוא כל הזמן עמל להיות מחובר מצורף ומאוחד עם שורשו, עם התורה הקדושה.

פחד מדברי תורה, אין הכוונה רק כפשטות - שמא אטעה ולא אכוון השמועה על פי אמת ההלכה, שמא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא. שהרי בטעות חמורה מעין זו, ברור לכל שקיים פחד נורא. אולם כעת אנו מבארים כי בעומק, עצם החפצא שנקראת תורה - חלה בה מציאות שנקראת פחד. על כן, נאמר שמשא רבינו למד תורה מפי הגבורה, כי התורה עצמה היא מערכת שכולה פחד.

אמנם על פי דברינו לכאורה כל אדם צריך לחוש פחד מדברי תורה, שהרי היא שורש לכולנו. אך המציאות מוכיחה שאין זה כך, כי רבו האנשים שאינם חשים פחד מדברי תורה על אלו שכן מרגישים בכך. ועוד שנאמר 'אשרי אדם מפחד תמיד' - כלומר, לא כולם חשים בפחד זה, ואשריו של מי שכן חש בו.

הסיבה להעדר הפחד נעוצה בכך שרוב בני האדם כבר ממילא התנתקו והתרחקו מהתורה. אין להם מה לפחד שמא יתנתקו מהתורה, שהרי הם כבר במצב של נתק - הם והתורה נעשו מציאויות נפרדות. כאשר אדם המנותק מהתורה חוטא, אין לו גילוי של פחד ברובד הנפש התחתון הנפרד.

אולם לפעמים גם אדם יכול לחוש פחד מדברי תורה, זאת מכיוון ששורש נשמתו בבחינת 'מזליה חזי', חש בכל חטא יתווק וריחוק נוסף, מצד כך ייתכן ותשתלשל תחושת פחד לרבדי הנפש התחתונים יותר.

כל הבריאה מעצם מהותה כשניה לבוראה, פנימיותה - פחד תמידי

עשרת הדברות במתן תורה פותחות באות 'א' - 'אנכי הויה אלוקיך', דורשים חז"ל 'אנוכי מי שאנוכי' ^[43] _ [43]. הקב"ה הוא מציאות קדומה, היה הוה ויהיה. אולם התורה מתחילה באות 'ב' - 'בראשית', הקב"ה ברא בריאה, כל המהות של הבריאה שהיא 'שניה' - הקב"ה הוא ראשון, יחיד, קדמון, והבריאה כל מציאותה שהיא מחודשת - שניה. על כן, הבריאה מעצם טבעה כולה תובעת פחד. הפחד אינו כוח המתלווה לבריאה, אלא כיוון שעצמותה של הבריאה שהיא שניה, שהרי הבריאה אינה ראשונה, הלא הקב"ה הוא הראשון כלשון הפסוק - 'אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלוקים' ^[44] _ [44]. ואם כן, גם האדם בהיותו נברא הוא לפחות שני, גם אדם הראשון הוא אינו ראשון, אלא הוא שני ביחס למציאותו של הקב"ה. נמצא כי בעצם ההיות של הבריאה היא שניה ביחס לבורא שברא אותה. וממילא במערכת הבריאה הפחד הוא מרכיב בעצמותה בפנימיותה בבחינת - אשרי אדם מפחד תמיד. עצם ההיות של הנבראים תובע פחד. בעצם היותם שניים הם תמיד מפחדים שמא הם יבטלו את התפיסה הפנימית של האחד, ויתגלה היות של מציאות נפרדת לעצמה.

פחד האדם מעצמו

לאחר שחקרנו את השאלה - ממה האדם מפחד, מהו שורש הפחד, העלנו בס"ד הגדרה עמוקה כי שורש הפחד הוא מעצם ההיות של האדם עצמו. להלן נסקור דוגמא מעשית של התגלות והתראות חיצונית של כוח הפחד השורשי הזה.

אם נשאל בני אדם 'ממה אתם מפחדים?' נקבל שלל תשובות חיצוניות: אנשים מפחדים שלא תהיה להם פרנסה, הם מפחדים מאנשים סוררים, מחיות מזיקות, ממחלות ומגפות, כאשר ישנו עימות עם אויבים - רבים נתקפים בחרדה ופחד מאימת המלחמה. אולם ישנו מיעוט המצוי של בני אדם שיענו - 'אני מפחד מעצמי' - אני פוחד להיות לבד עם עצמי'. תופעה זו של אדם שהפחד שלו הוא מעצמו, ידועה לעוסקים בתחום בריאות הנפש כחולי נפשי רשמי מוכר. כלומר, בעוד שרוב בני האדם הנורמאליים מפחדים מכל מיני גורמים חיצוניים שמסכנים אותם או שעלולים להסיב להם כאב, צער, הפסד או חלילה כליון, לעומתם ישנם מיעוט של אנשים שאינם פוחדים מה אחרים עלולים לעשות להם, אלא הם מפחדים מעצמם.

הרבה אנשים מפחדים להיות לבד עם עצמם, אך לרוב סיבת הפחד הינה - כי הם חוששים שאם הם יהיו לבד עלולים לבוא גנבים או בעלי חיים וכו' ויזיקו אותם, אך קיים מיעוט של אנשים שהסיבה שהם חוששים לשהות לבדם הינה מחמת שהם פוחדים לא מאחרים אלא מעצמם. ואין אנו מדברים על אנשים שוטים או מדוכאים שיש חשש שיהרגו את עצמם, אלא מדובר באדם נורמאלי באופן כללי, רק שהוא סובל מתופעה מוזרה שקיים אצלו כוח בנפש של פחד מעצמו.

ננסה להבין מהו שורש תופעה זו שלכאורה מוזרה ותמוהה, מדוע שאדם יפחד מעצמו?

על פי ההגדרה העמוקה שהגדרנו וביארנו כי עניינו של הפחד המתוקן, הפחד של קדושה - שפחד האדם הוא מעצם ההיות שלו עצמו, נבין כי שורש חולי זה נעוץ בפחד של קדושה. אולם כל כוח שקיים בקדושה בירידתו אל רבדי הנפש התחתונים והחיצוניים עלול לסטות מדרך הקדושה, להתעוות, להתקלקל, להתעבות וליפול ולהתראות כשיבוש נפשי או להתפרץ כנקודת רוע או השחתה בנפש. ואם כן, גם חולי זה התהווה הינה מחמת קליטתו המשובשת של כוח הפחד דקדושה בכלי הנפש התחתונים.

אמנם באמת פחד של קדושה עניינו פחד שהאדם מפחד מעצמו, רק שבקדושה הוא מפחד שבעצם היותו נברא הוא עלול ליפול לתפיסה של 'שני' לבורא, שנפרד ממנו ואינו נכלל בו באחדותו. זהו עומק פחדו של יצחק אבינו, שבמהותו הוא עולה כליל לקב"ה, כמו שכתוב - 'וילכו שניהם יחדו'^[45]. כאשר יצחק הלך עם אברהם אביו לעקידה הם הלכו 'יחדיו', כי העקידה משמעותה שיצחק הולך להתכלל באחדותו של אברהם אביו, ב-'אחד היה אברהם'. העקידה פועלת שיצחק אינו 'שני' לאברהם אלא שניהם יחדיו כלי אחד לאחדות הנבראים בבוראם. זהו ממש מהות הציווי שציווה הקב"ה לאברהם אבינו - 'קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולך לך אל ארץ המוריה והעלהו שם לעולה'^[46] - המשמעות של 'והעלהו' כוונתו לומר - תצרף את יצחק אליך, שיהיה נכלל באחדותך, שתהיו שניכם לאחד. לאחר העקידה, לאורך כל חייו, פחדו של יצחק אבינו היה שמא יאבד את מעלת אחדות זו שהשיג במעמד העקידה, שמא יפסיק מלהיות בבחינת קרבן שכל כולו עולה כליל לקב"ה. הוא פחד שמא ההיות שלו עצמו כנברא, כ'שני' ישלוט בו ויפריד אותו מאחדותו. זהו פחד שאדם פוחד מעצמו, באופן מתוקן מצד הקדושה.

אולם כאשר כוח קדוש זה בוקע ויורד אל נפשו של אדם שאינה ראויה להיות כלי זך על מנת לקבל ולהכיל אור עליון שכזה. על כן, נפשו אינה קולטת את האור כפי שהוא קיים בשורשו בקדושה, אלא הוא מתקבל אצלו בתפיסה מעוותת נפולה ומשובשת של הנפש הבהמית התחתונה. הוא אינו קולט שזהו הפחד של קדושה שהאדם מפחד להיות מציאות נפרדת לעצמה שאינה כלולה ומאוחדת בשורשה. אלא נפשו חשה תחושת פחד נוראית מעצמו, פחד תמוה שאינו מוסבר ואינו מובן לו.

רוב בני האדם כביכול בריאים בנפשם, ואינם לוקים בתחושות של פחד מעצמם. אך יש לידע, כי באמת, אין זה מחמת קיומו של איזון מופלא בנפשם שקולט את הפחד של הקדושה בטהרתו, והוא משמש אותם לחזק דבקותם באחדותו ית"ש. אלא, מכיוון שרוב בני האדם נפשם עבה, חסומה ואטומה, ובכלל לא זוכה להתנוצצות של ניצוצות מאותו אור עליון ושורשי של כוח הפחד של הקדושה. הם לא הגיעו לכלל תפיסה כי שורש הפחד הוא פחדו של האדם מעצמו, מה-'היות' שלו כנברא. ולכן אין להם פחד מעצמם, הם כביכול שפויים וחסוכים מאותו הסבל הנפשי.

לעומתם, אותו המיעוט של בעלי הסבל הנפשי שתארנו, הם לוקים בו מחמת כך שיש להם נפש עדינה או מחמת שעברו עליהם כל מיני מאורעות נפשיים שגרמו לסדק מסויים בנפשם. אזי אותו אור עליון בוקע דרך עדינות הנפש או מבעד לאותו הסדק הנפשי, וניצוצות ממנו זורחים על הנפש התחתונה שחשה בכוח הפחד הפנימי מעצם ההיות של עצמה. ברם, בכדי לחיות בשפיות עם פחד הקדושה הזה, נצרך לשם כך איזון של חיי קדושה ברמה גבוהה. אולם אדם שמצד אחד אין לו חיי קדושה ותפיסה של אחדות והתכללות בקב"ה, אך מצד שני בקע לנפשו אור של פחד מעצם היותו נברא שלא להיות מציאות נפרדת לעצמה, התוצאה לכך היא פחד חולני שהוא פוחד מעצמו בכלי הנפש הבהמית התחתונה. פחד זה מסיב לו צער נפשי נורא עד שחיייו אינם חיים. זוהי מציאות של התראות הקללות האמורות בפרשת כי תבוא, שנאמר בהם פחד - 'וְהָיָה חַיִּיךָ תִּלָּאִים לְךָ מִנְּגִד וּפְחָדָה לִילָה וְיוֹמָם וְלֹא תִאֶמַּר מִי־יִתֶּן עֶרְב וּבְעֶרְב תֵּאֶמַּר מִי־יִתֶּן בִּקְרַם מִפְּחָד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחָד'^[47] - זהו פתגם ידוע השגור בפי העולם בימינו - 'אדם שמפחד מהצל של עצמו'.

פחד מבטל את הישות הנפרדות ה'שני' - הוא מחזיר את האדם להיכללות בשורשו

ישנו יסוד בחז"ל ש-'חרדה מסלקת את הדמים'^[48]. על פי יסוד זה נפסק דין בשו"ע - 'אשה שהיתה נחבאת במחבא מפני פחד והגיע שעת וסתה אינה חוששת לו'. וכן נאמר במדרש^[49] - 'בשעה שהיו ישראל במצרים, לא היו רואות דם מפני שאימת המצרים עליהם. ואף כשישבו במדבר לא היו רואות דם נידה, שהייתה שכינה עמהן. נמצא שכאשר אשה נמצאת תחת אימות פחד באופן סדיר לאורך תקופה מסוימת, הדבר גורם לסילוק הדמים.

ואף שהגמרא^[50] מקשה - היאך נאמר שחרדה מסלקת הדמים, הרי לפי שיטת בית שמאי נשים שותתות דם נידה סמוך למיתתן מחמת בעיותותן מראית מלאך המות? וכן מקובל שפירוש 'ותתחלחל המלכה מאד'^[51] - שאסתר המלכה פרסה נידה מחמת פחד שנפל עליה פתאום עקב בשורת גזירת המן, קריעת הבגדים וזעקת מרדכי, ולבוש שק ואפר? מתרצת הגמ' - שבעתה פתאומית גורמת לרפיון ולכן פורסות נידה. מה שאין כן פחד סדיר לאורך תקופה - מכווץ, ובכך גורם לסילוק דמים.

על פי מהלך דברינו בביאור הפחד של קדושה, ניתן להבין את עומק העניין של 'חרדה מסלקת את הדמים'. כיוון שתכונת כוח הפחד המתוקנת בנפש עניינה להחזיר את הענף להיכלל באחדותו בשרשו, הפחד גורם לביטול ה-'יש' ה-'שני' ה-'נפרדות', לפיכך ישנו סילוק של דם הרחם, דם הוולד. הפחד מסלק את תהליך ההולדה, ההתפרטות, יצירת ה-'שני'. כיוון שהפחד מחזיר כל ענף להתאחדותו בשרשו, לפיכך כל אדם לפי תפיסתו מהו שורשו - לשם הוא חוזר: תינוק שתופס את שורשו באמו, אליה הוא חוזר. לעומת זאת, אצל אדם בעל תפיסה פנימית, הפחד מחזיר אותו לאחדותו בבוראו.

נמצא כי הפחד של קדושה בהכרח יוביל את האדם חזרה אל מדרגת הביטחון. כי כשם שהביטחון עניינו צירוף לאחד, כך גם הפחד פועל את החזרתו וצירופו של האדם לאחד.

הביטחון הוא הצירוף ל-'אחד' והפחד הוא שמא ינתק מה-'אחד'

בראשית הפרק הגדרנו כי הפחד הוא הפך הביטחון, אולם יש לדעת כי כל שני הפכים - מצד אחד הם הפכים, אך מצד שני יש להם שורש אחד המצרפם. ולפיכך ישנו אופן שהביטחון והפחד מצורפים ופועלים יחדיו.

כמו בכל כוח בנפש גם בביטחון קיים צד של קלקול. ואכן מצד הקליפה של הביטחון המילה 'בוטח' היא נוטריקון 'בו חטא'. וממילא כאשר ישנה מציאות של חטא מיד חל הפחד התחתון הנפול בבחינת - 'פחדו בציון חטאים', של מציאות ריחוק והבדלה מה-'אחד'. ולכן מערכת הפחד העליונה מסתלקת, כי אין מקום לפחד שמא ינתק, שהרי החטא כביכול ניתקו והרחיקו מכבר. מצד כך, הפחד הינו כוח הפכי לביטחון.

אולם מצד שני, מצד התיקון, כאשר שבים בתשובה, שבים לציון, החטאים נמחלו ואין חטאים חדשים נוספים, אין 'פחדו בציון חטאים'. ממילא מערכת הפחד התחתונה מסתלקת, ומערכת הפחד העליונה - פחד של קדושה - לא להינתק מה-'אחד', חלה ותופסת את מקומה. אזי הביטחון והפחד הופכים להיות שלובים האחד בשני, ומשמשים להדק את החיבור ל-'אחד'. ואכן בפרק הקודם ביארנו בארוכה כי הביטחון אין עניינו לבטוח שנקבל שפע, ולא לבטוח שיהא כך ולא אחרת. אלא עומק הביטחון הוא הצירוף לקב"ה, צירוף ל-'אחד'. ובפרק זה ביארנו כי הפחד של קדושה הוא שמא ינתק מהצירוף והחיבור ל-'אחד'. הרי לנו שהפחד של קדושה והביטחון של קדושה שלובים זה בזה, שניהם משמשים לחבר ולצרף את הנפש אל הקב"ה.

בכוח הפחד קיימים שני חלקים: פחד תחתון - פחד חיצוני מנבראים ומקריהם, וכן פחד רוחני נפול - פחד מטומאת החטאים שמעמידה את האדם במציאות של ריחוק מה-'אחד'. פחד עליון - פחד של קדושה, שהנפש מצורפת ל-'אחד' והיא מפחדת להתנתק משם, שלא להיפרד ולהיות 'שני'. כל אחד מחלקי הפחד חל מכוח תפיסה שונה בנפש: הפחד התחתון - חל מתפיסה של נפרדות, ריחוק, מציאות של נבדלות. אם כן, פחד זה פועל תנועה של הפרדה והרחקה, ועל כן הוא כוח הפכי לביטחון. לעומת זאת, הפחד העליון - חל מכוח תפיסה של חיבור, צירוף, אחדות באחד. אם כן, פחד זה פועל תנועה של הידוק וחיזוק ההתקשרות ב-'אחד'. מצד כך, פחד זה אינו הפך לביטחון, אלא הוא שלוב ומצורף לביטחון ושניהם משמשים לקדושה.

כאשר גם הביטחון וגם הפחד חלים מצד עצם ההיות של הנברא זהו ביטחון שלם בבורא ית"ש.

שאלות ותשובות

שאלה א': לכאורה נראה כי ההבדל בין אמונה לביטחון - שהאמונה עלולה להיות לוקה בחסר והיינו אמונה בידיעה שקרית. ואילו הביטחון הוא רק בדבר אמת?

תשובה: יתכן גם ביטחון בדבר שקרי - בבחינת 'אל תבטחו בנדיבים בן אדם שאין לו תשועה' ^[52]. כל דבר בבריאה מעורב רע בטוב. ישנה אמונת אמת שהיא טובה, וכנגדה ישנה אמונת שקר שהיא רעה. כן הוא ביחס לכוח הביטחון, וכן הוא בכל הכוחות בבריאה.

שאלה ב': לכאורה מהו פשר המציאות הזו - שאדם מגלה אמונה בתחום אחד, ובתחום אחר האמונה נעדרת מליבו? הרי עד כמה שאותו אדם יודע ומאמין באמונה שלימה ביחס לתחום אחד כי הקב"ה הוא הפועל והוא הגוזר ומקיים, אם כן, מהי המניעה שהוא יעתיק את כוח האמונה השלימה הזו לשאר התחומים? היאך יתכן להאמין שהכל מאת השי"ת רק ביחס לתחום אחד, וביחס לתחום אחר האמונה הזו בקב"ה נעלמת, לוקה בחסר?

תשובה: הקצה התחתון של התראות האמונה בנפש האדם שמכתיבה את ההנהגה החיצונית המעשית שבו, הינו תוצר של הרכבת התלבשות אור האמונה הנשפע מחלקי הנפש העליונים אל תוך כלי הנפש התחתונה.

אור האמונה הוא אור אחד שלם שמאיר אל אברי הנפש. לעומת זאת, בכלי הנפש בהם מולבש ומאיר אור האמונה, ישנה התחלקות ברמת הארתם. כמו גוף האדם גם נפשו מורכבת מרמ"ח איברים. אברי הנפש הללו אינם שווים כולם ברמת תיקונם וזיכוכם מקילקולי החטאים והשחתת המידות - יש מהם יותר מתוקנים, וישנם איברים פחות מתוקנים. האברים היותר מתוקנים נעשים כלי לאמונה כגודל הזיכוכ שבהם. לעומתם, האברים שעדיין רחוקים מתיקון, הם אינם כלי לאור האמונה, והיא לא שוכנת בהם. הפרש זה בין רמת תוקף הארת אור האמונה בכלי אברי הנפש הוא השורש להתגלות התופעה של אמונה בתחומים מסוימים בעוד שבתחומים אחרים ההפקרות והמופקרות שולטת.

ועיין עוד מעניין זה להלן, בסוף נספח שאלות ותשובות של פרק זה, בשיח בין משתתפי הועד והרב בנידון מציאות כוח הביטחון בנפש החוטאים.

שאלה ג': ביחס לשאלה הקודמת - הרי האמונה מקומה בלב, אם כן לכאורה מדוע האמונה מושפעת מרמת זיכוכם של שאר האיברים?

תשובה: אמנם איבר הלב ממנו תוצאות חיים כלשון הפסוק - 'מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים'^[53], אך הוא מתפשט אל כל שאר האיברים המרכיבים ובונים את כל קומת הנפש כולה המורכבת מרמ"ח חלקים. ראיה לכך, כאשר אדם מפחד האם רק הלב סובל מכך? הרי נאמר בפירוש - 'סמר מפחדך בשר'^[54], 'תסמר שערות בשר'^[55], הרי שהפחד מתפשט מהלב לכל הבשר ועד לשערות.

שאלה ד': ביחס להגדרה כי מערכת הפחד פועלת בתוקפה כאשר אדם עומד מול סכנה חדה, ברורה וודאית. אולם לכאורה נראה במציאות כי בהרבה מקרים שאנשים נקלעו למציאות של עמידה מול סכנה איומה, ולמרות כן - הפחד היה מסולק מהם. הם כביכול השלימו עם הפחד, ופעלו בכוחות נפש מאוזנים מבלי שהפחד יפריע וישבש את פעולתם?

תשובה: השלמה זו עם הפחד תיתכן רק במצב של סכנה שאינה נוגעת לעצם החיים. אך בדבר שנוגע לעצם החיות של האדם, הוא אינו יכול להשלים עם הפחד לעולם. אולם כאשר קיימת סכנה בפועל שנוגעת לעצם החיים, והיא הולכת ודאי להתממש וליטול את החיות של האדם. כאן, האדם כבר מתיאש מחיותו, וחיותו מסתלקת ממנו. ואזי נראה מצב, שעל אף ודאות הסכנה, הפחד נעלם ואינו מפריע לתפקוד. משל לאדם שרואה שהוא קרוב להישדד ולאבד ממון רב, אזי פחדו רב מאוד. אך אם הממון כבר נשדד וניטל ממנו, הוא כבר אינו מפחד כל כך, כי לא נותר מה לקחת ממנו. כך גם לדוגמא: לוחם שקרב יותר ויותר למגע פנים בפנים עם אויב רב עוצמה שחזק ממנו בהרבה, או נכנס לקו האש של האויב, ששם קרוב לוודאי שהוא לא ישרוד את התופת. במקרים כאלו, הסיבה שנראה שכביכול אותו החייל אינו מפחד כל כך הינה - מחמת כך שהנאדאות שהוא קרוב למוות, גורמת לו להתיאש מחייו, אזי חיותו מסתלקת ממנו. במצב זה, הוא כביכול כבר אינו חי, אין לו מה להפסיד, ממילא הוא כבר לא מרגיש שיש לו ממה לפחד, על כן הוא מסתער ולוחם בכל כוחו.

שאלה ה': מהי ההגדרה של פחד הנובע מדמיונות?

תשובה: לעולם כאשר קיימת מציאות של פחד בנפש, בהכרח שברובד כלשהו בקומת האדם היה גילוי של סכנה חדה וודאית. יתכן שהרובד שהוא המקור לפחד אינו גלוי לרובד הנפש החיצוני המודע והמוכר לאדם, ולפיכך נוצר מצב שהוא מפחד למרות שלכאורה אין גילוי ודאי וחד לסכנה כלשהי.

ביחס לשאלה: האם תיתכן מציאות של פחד מדמיונות.

כיוון שבתוך רובד הדמיון עצמו האדם דימה סכנה ודאית חדה, הדבר גרם שבתוך הדמיון עצמו נולד כוח של פחד. כאשר פחד זה מתגלה ברובד ה-'מודע' של הנפש, יתכן מצב בו הסיבה לפחד נעלמה מהמודעות - מחמת שכחת הדמיון. ברם תחושת הפחד נשארת ברובד הנפש החיצוני באופן של - 'מפחד ואינו יודע ממה מפחד' - 'פחד של ספק'. כל אחד מרבדי הנפש: תת מודע, על מודע, מזליה חזי, דמיון או כל רובד אחר, יכולים לחולל פחדים. אך הצד השווה יהיה תמיד - במקור בו נוצר הפחד היה גילוי ודאי וחד של סכנה.

שאלה ו': אדם שקרוב לקב"ה, אין מצב שהוא יפחד?

תשובה: אדם שקרוב לקב"ה אין לו פחדים חיצוניים נפולים, הוא אינו מפחד משום גורם זר. אך אצלו שייך פחד של קדושה, פחד מתוקן - שהוא לא יפרוש ויתרחק מהקרבה לקב"ה, שהוא לא יפרד מהצירוף והאחדות הזו עם בוראו.

שאלה ז': מהו התיקון ל-פחדו בציון חטאים?

תשובה: התיקון הוא לחזור לציון - 'בשוב ה' את שיבת ציון'. לשוב בתשובה, לתקן את החטאים.

שאלה ח': הרב מגדיר את עולם הנבראים כענף לתורה, התורה היא ראשונה ושורש לנבראים, נמצא שהבריאה היא כביכול כבר שלישית יחסית לקב"ה? והתורה עצמה כבר לא 'אחד' - היא עצמה כביכול שניה? מהו הסדר כאן?

תשובה: התורה שניה לבורא וראשונה לנאצלים. ישנו אב וכן, ביחס לבן הבן - דור שני נקרא אב. הכל בערכין. ישנה שלשלת של אצילות עילה ועלול, וכל עלול שורשו בעילתו הקרובה אליו. התכלית הינה שלאורך כל השלשלת כל עלול יתאחד ויכלל בעילתו, נמצא כי כל השלשלת מאוחדת בקב"ה שהוא עילת כולם.

שאלה ט': ביחס לאברהם ה-ראשון ויצחק ה-שני - לא מובן מהי הבעיה של יצחק כ-שני' להגיע לאותו הגילוי כמו של אברהם כ-ראשון?

תשובה: הראשון גילה מחמת שבהיותו ראשון הוא בעצם אחד. אבל לשני כבר קיימת סתירה יסודית מכיוון שחיצוניותו מהותה 'שני' - שוני והפרש מהראשון שמהותו אחד. הראשון גילה את ה-אחד' בלבוש של ראשון, אבל לשני כבר אין לבוש של ראשון, וא"כ הוא צריך לגלות את אותו אור של אחדות בלבוש של 'שני'. זוהי עבודה השונה במהותה לגמרי.

שאלה י': יש סיכוי שהשני יעשה ראשון?

תשובה: מצד הפנימיות כן, אך מצד החיצוניות לא, ולכן יצחק אבינו פחד תמיד.

שאלה יא': אם לשני קיימת בעיה מהותית להגיע לגילוי של הראשון, למה לשלישי אין את אותה הבעיה?

תשובה: לשלישי יש כבר יתרון ומעלה ביחס לשני - 'החוט המשולש לא במהרה ינתק'^[56] (המהר"ל מאריך בזה)

שאלה יב': הרב אמר שהאדם במהותו הוא שני, ואפילו אדם הראשון במהותו הוא שני. אם כן, עד כמה שאדם הראשון נקרא שני, איך אברהם אבינו נקרא ראשון?

תשובה: שוב נחזור ונאמר, ישנו עיקרו של ערכין ויחסיות ענף ושורש. ואם כן, אדם הראשון ביחס לקב"ה נקרא שני, יצחק אבינו ביחס ל-אחד היה אברהם נקרא שני.

שאלה יג': אברהם אבינו היה חסר במידת הפחד יחסית ליצחק אבינו?

תשובה: ודאי שבכל אחד מהצדיקים קיימת שלמות בכל הבחינות כולם. אך לכל אחד מהצדיקים ישנה מידה ייחודית לעצמו שהיא עיקר מהותו. מידתו היסודית של אברהם אבינו היתה מידת אהבה ולא מידת הפחד.

שאלה יד': ילד שנשאר לבד הוא מפחד, מדוע?

תשובה: הסיבה החיצונית שהוא מפחד ממה שיקרה איתו. אך בעומק, הוא מפחד מעצם היותו לבדו, מעצם כך שהוא הפך להיות מציאות שניה לעצמו, ולא אחד יחד עם הגדולים ממנו.

שאלה טו': הרב הגדיר כי פחד מתוקן עניינו פחד תמידי של האדם מעצמו. לכאורה, היאך פחד זה אינו מוציא את האדם משלותו?

תשובה: הפחד המתוקן אינו משמש לבדו אלא הוא מתמזג באיזון עם שאר כוחות הנפש. ולהפך מהבנת השואל, הפחד אינו טורד את השלום אלא הוא נצרך על מנת להשקיט את תנודות הנפש מכוחות הגילה והשמחה. כשם שדרשו חז"ל 'וגילו ברעדה' - במקום גילה שם תהא רעדה^[57]. איננו מתייחסים כרגע להפרש שבין רעדה לפחד אלא לעיקרון שבמקום גילה צריך שתהא רעדה, ואין הרעדה מפריעה לגילה אלא נצרכת לה. נבאר, כאשר אדם מפחד מדבר חיצוני (פחד נפול), אזי לא יתכן שהוא ישלם באותה שעה, כיוון שברור שתחושת הפחד מרעידה את הנפש ופוגעת בשלותה, ומאפילה בכך על השמחה (זוהי ההבנה ממנה נובעת השאלה). אולם כאשר הפחד הוא פחד פנימי, פחד של קדושה שלא להתנתק מה-אחד', אזי ה'אחד' הוא השורש והעילה גם לשמחה וגם לפחד. כוחות הפחד והשמחה משמשים זה את זה ולא מנגדים זה את זה, ממילא השלווה יסודית ומוצקה.

שאלה טז': הרב מבאר כי הפחד מביא לידי ביטול הישות וחזרה להתכללות שלימה בבורא. אם כן, לכאורה נוצרת תובנה שבפשטות הפוכה מהתפיסה המקובלת כי כוח האהבה עדיף ומקרב לבורא יתר על כוח היראה (עובדים מאהבה בבחינת בנים, עובדים מיראה בחינת עבדים)?

תשובה: אכן רבותינו דנים בשאלה עמוקה זו - מה למעלה ממה, אהבה מיראה או יראה מאהבה. וכפי שמציין השואל אכן התפיסה הפשוטה והרווחת היא שהאהבה למעלה מיראה. ברם המהר"ל מאריך בכמה מקומות לבאר כי ישנם פנים להבין שהיראה למעלה מאהבה: עניינה של האהבה שישנם שניים והם אוהבים זה את זה, אך מכל מקום ישנה כאן מציאות של שני ישויות. לעומת זאת, העומק של היראה מביאה לידי ביטול. זהו פחד יצחק שמביא לביטול ישות הפחד והתכללותו ב-'יש' ה'אחד' והיחיד. ואם כן, ביראה ישנו פן אחדותי יותר, שנותרנו עם ישות אחת בלבד, הוא לבדו ית"ש.

להלן שיח בין משתתפי הועד והרב בנידון מציאות כוח הביטחון בנפש החוטאים

שואל: הרב מבאר שכאשר אדם חוטא נוצר פחד נפול שהוא הפך הביטחון. אולם לכאורה נראה בחוש שלמרות שאנו חוטאים קיימת בנו מידה מסויימת של ביטחון. ואם כן, הרי שתיתכן מציאות שאדם יבטח למרות שיש בו חטאים?

הרב: אדם שרובו טוב רק שקיים בו פגמים של חטאים קלים, אזי החטאים החשיכו נפשו רק חלקית, ומצד החלקים שלא הוחשכו, כיוון שכוח האמונה שם נוטה לשלמות, אזי ישנה נטיה להתקרב לאמונה שלימה עד כדי התנוצצות ביטחון שעניינה אמונה שלימה באפשרות אחת בלבד. אלו הם רגשי הביטחון החלקיים שהחוטא עשוי לחוש. אך לעולם לא תיתכן מציאות של כוח ביטחון שלם, כל עוד חושך החטא עדיין חל על נפש שלא הזדככה לגמרי.

שואל: ידוע מאמרו של האלשיך הקדוש - שכל אדם בכל מצב יכול לבטוח ובטחונו יעמוד לו. אם כן, לכאורה גם אדם בעל חטאים, אם יבטח ביטחון גמור - בטחונו יעמוד לו?

הרב: נחזור ונאמר, לעולם לא תיתכן מציאות של כוח ביטחון שלם, כל עוד חושך החטא חל על הנפש! על כן, אדם שחטא לעולם לא יוכל לקיים את דברי האלשיך הקדוש ולבטוח ביטחון גמור אלא אם כן הוא שב מחטאו בתשובה גמורה שזיככה אותו לגמרי. אמנם אין הכרח שאותו אדם שקד על מצות התשובה לפני שניגש להעמיד ביטחון גמור בקב"ה בנפשו, אלא עצם כך שהוא מתעצם בביטחונו בקב"ה זוהי תשובתו.

שואל: אם אותו בוסח לא קיים מצוות תשובה כהלכתה: וידוי חרטה קבלה לעתיד, היאך נתקבלה תשובתו והועילה להצלחת בטחונו?

הרב: ישנם שני דינים: מצוות תשובה, והתשובה עצמה. המעבר מדין רשע לדין צדיק גמור תלויה רק בתשובה עצמה, וזו יכולה להיות מושגת על ידי חרטה וקבלה שלא לחטוא עוד, בהרהור הלב בלבד. הוידוי בפה אינו מעב את התשובה, אלא הוא חלק ממצוות התשובה. אם הוידוי נחסר, ישנו חיסרון במצוות התשובה, אך התשובה כשלעצמה אינה כוללת וידוי. אלו יסודות המבוארים במפרשים ובפוסקים לגמרא המפורסמת בקידושין^[58] - אדם שאמר לאשה - 'הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק'. אפילו הוא רשע גמור, האשה מקודשת. והטעם - שמא בשעת אמירתו הרהר תשובה בדעתו.

שואל: לכאורה נראה כי ישנם רשעים בעלי עברות שאפילו שהם בתוך תהליך של חטא, הם בוסחים בקב"ה. כמובא בחז"ל^[59] - שגנב על פתח המחותרת פונה לקב"ה בתפילה שיצליח 'במלאכתו'?

הרב: לגנב אין ביטחון! להפך הוא מפוחד שמא ייתפס ויענש, על כן הוא פונה בתחנונים לקב"ה שיציל אותו מתפיסה.

שואל: ההתעקשות בשאלות נובעת מחמת היכרות עם אישיות מסוימת, שמצד אחד די ברור שהוא רחוק מלהיות מזוכך מכל חטא ועוון, אך מצד שני ניכר שקיימת אצלו בתחום מסוים מידה עצומה של ביטחון בקב"ה ללא כל פחד. על כן, הסתירה בין אי הזיכור לביטחון המופלא לא מסתדרת לי?

הרב: על דרך כלל האדם אינו מוחלט - כולו רשע או כולו צדיק, כולו זך או כולו עכור. בנפש האדם ישנם חלקים רבים שיכולים להיות: זכים לגמרי, עכורים חלקית או מקולקלים בקלקול מוחלט. מצד החלקים העכורים חלקית - האדם חוטא לעיתים. מצד החלקים המקולקלים קלקול מוחלט - באותם התחומים הוא מופקר לגמרי. אך ישנם אנשים שלכאורה הם אינם צדיקים בלשון המעטה אך קיים אצלם תחום בנפש בו הם זכים לגמרי. בדרך כלל הם זכים בו רק יותר מאחרים שרמתם דומה, אך יש פעמים שהם זכים בו אף יותר מכל הצדיקים בדורו. על דרך כלל מציאות ייחודית זו נובעת מחמת תיקון וזיכור הנפש שהתבצע בגלגולים הקודמים, שכעת מופיעה כתכונת נפש זכה בהרתה. אותה זכות נפשית בתחום מסוים, יכולה להביא להתגלות של שלמות האמונה וביטחון מופלא באותם נקודות עניין.

^[1] _ שמות טו, טז

^[2] _ מכילתא דרבי ישמעאל טו, טז

^[3] _ קידושין ל ע"א

^[4] _ עיין בנספח ה-שאלות ותשובות בסוף הפרק, בשאלה ד' המיוחסת לפסקה זו.

^[5] _ שמות יז, יב

^[6] _ סוטה מח ע"ב

^[7] _ פירוש רש"י בראשית ז, ז

^[8] _ [67] נבהיר הבהרה אחת. כאשר אנו מדברים על מציאות של 'אמונה שלימה', אין הכוונה לאדם שמאמין באמונה שלימה בכל תחומי החיים בשלימות מופתית, כי כזו אמונה היא יקר המציאות השייכת ליחיד הדורות. אלא הדיון שלנו מתייחס לכך שלבני אדם ישנם מדרגות שונות באמונה ובביטחון ביחס לתחומי החיים השונים. וכבר יותר יתכן ויכול להיות מצוי מציאות כזו שביחס לתחום מסוים ומצומצם, קיימת באדם אמונה שלימה. לדוגמא: ישנם כאלו שבטוחים שיזכו לרפואה שלימה, למרות שמצבם בכי רע, ומתחוללים אצלם ניסים. וישנם שבטוחים בשלימות שהקב"ה יספק להם צרכי פרנסתם, למרות שאין נראה לעין מהיכן יבוא עזרם, והקב"ה ממציא להם כמו יש מאין וכדו'. אך דווקא בתחום זה קיימת אצלם אמונה שלימה, בעוד שבתחומים אחרים לא ניכרת בהם מידת הביטחון, שם אמונתם לוקה בחסר רב. עיין בנספח ה-שאלות ותשובות בסוף הפרק, בשאלות ב' וג' המיוחסת להבהרה זו.

^[9] _ בראשית ג, יט

^[10] _ [69] לקמן יתבאר שקיים פחד עליון מכך - בעוד הענף מאוחד בשורשו קיים בו פחד פנימי תמידי לא להתנתק ולהיות נפרד משורשו.

^[11] _ [70] תהלים ס, יב

^[12] _ [71] ברכות ס ע"א

^[13] _ [72] ישעיהו לג, יג

^[14] _ [73] משלי כח, יד

^[15] _ [74] כן משמע מתוספות בסוגיה בגיטין המובאת לקמן

^[16] — [75] גיטין נה ע"ב

^[17] — [76] משלי כח, יד

^[18] — [77] תנחומא פנחס יג, במדבר רבה כא

^[19] — [78] ירושלמי יומא פ"ה ה"ג - כז ע"א. בבלי יומא נד ע"ב

^[20] — [79] קידושין ל ע"א

^[21] — [80] משלי ח, כב-לא - כל הפסוקים הללו מבטאים את קדימות התורה לכל מציאות שאר הנבראים כולם

^[22] — [81] זוהר תרומה ח"ב קסא, א

^[23] — [82] פסחים קיא ע"ב קיב ע"א - דאכיל תחלי ולא משי ידיה מפחיד תלתין יומין דמסוכר ולא משי ידיה מפחיד שבעה יומי דשקיל מזייה ולא משי ידיה מפחיד תלתא יומי דשקיל טופריה ולא משי ידיה מפחיד חד יומא ולא ידע מאי קא מפחיד ידא אאוסיא דרגא לפחדא.

^[24] — [83] דניאל י, ח

^[25] — [84] מגילה ג ע"א, סנהדרין צד ע"א - אינהו עדיפי מיניה ואיהו עדיף מנייהו אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא ואיהו עדיף מנייהו דאיהו חזא ואינהו לא חזו. וכי מאחר דלא חזו מאי טעמא איבעות? אע"ג דאינהו לא חזו מידי מזלייהו חזי. אמר רבינא - ש"מ האי מאן דמבעית אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי.

^[26] — [85] קהלת ז, יד

^[27] — [86] ברים רבה ה, י - דורו של אחאב עובדי עבודת כוכבים היו, והיו יוצאין למלחמה ונוצחין. ולמה כן? שלא היה ביניהן דילטורין. לפיכך היו יוצאין למלחמה ונוצחין.

במסכת דרך ארץ זוטא, פרק תשיעי - רבי אליעזר הקפר אומר: אהב את השלום ושנא את המחלוקת. גדול השלום, שאפילו בשעה שישראל עובדים עבודה זרה, ויש שלום ביניהן, אומר הקדוש ברוך הוא אין רצוני לנגוע בהן. שנאמר (הושע ד יז): "חבור עצבים אפרים הנח לו". אם יש ביניהן מחלוקת מה נאמר בהן? (הושע י) "חלק לבם עתה יאשמו".

^[28] — [87] ועתה ישבאל מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' אלקיך ללכת בכל דרכיו ולא הבה אתו ולעבד את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך (דברים י, יב); כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לא הבה את ה' אלקיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו (דברים יא, כב); אקרי ה' אלקיכם תלכו ואתו תיכאו ואת מצותיו תשמרו ובקלו תשמעו ואתו תעבדו ובו תדבקון (דברים יג, ה); וקימך ה' לו לעם קדוש פאשר נשבע לך כי תשמר את מצות ה' אלקיך והלכת בדרכיו (דברים כח, ט);

^[29] — [88] סוטה יד ע"א

[30] — [89]לשון הרמב"ם בספר המצוות עשה ח - על פי לשון הספרי על דברים יא כב; ספר החינוך מצוה תריא; ספר מצוות גדול עשה ז

[31] — [90] בשאר המקומות בהם משתמשת התורה בלשון פחד, מהות הפחד שחלה על המפחדים אינה של קדושה אלא פחד תחתון של אימת אויבים ורדיפתם: בברכות יפחדו אויבי ישראל - 'תפיל עליהם אימיהם תהי' ופחד' (שמות טו, טז); 'לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן' ו'ה' אלקיכם על פניו כליהא' (דברים יא, כה); 'היום ה' אהל תת פחדכם וירא תבם על פני העמ' (דברים ב, כה); ובקלות ישראל מפחדים מאויבהם: 'והי' ותיב תלאים לבם מנגד ופחדתם לילה ויום' (דברים כח, סו); 'בבקר תאמר מי יתן עיני ובעיני תאמר מי יתן בקר מפחד לבבכם אשר תפסד ומרא'ה עיניו אשר תראה' (דברים כח, טז)

[32] — [91] בראשית לא, מב

[33] — [92] בראשית לא, נג

[34] — [93] יחזקאל לג, כד

[35] — [94] בראשית כה יט

[36] — [95] רבה ס"ג ג

[37] — [96] בראשית כה, יט

[38] — [97] סוטה ה ע"א

[39] — [98] תנחומא מצורע א'

[40] — [99] משלי ח, כב-לא - כל הפסוקים הללו מבטאים את קדימות התורה לכל מציאות שאר הנבראים כולם

[41] — [100] שבפ פח ע"ב

[42] — [101] זוהר תרומה ח"ב קסא, א

[43] — [102] לקוטי תורה במדבר פ,ב. וראה זוהר חלק ג רנז,ב.

[44] — [103] ישעיהו מד ו

[45] — [104] בראשית כב ח

[46] — [105] בראשית כב ב

[107] נידה לט ע"א - רבי מאיר אומר אם היתה במחבא (רש"י - מחמת ליסטין או כרכום) והגיע שעת וסתה ולא בדקה טהורה שחרדה מסלקת את הדמים ^[48]

[108] במדרש תנחומא סוף פ' מצורע (תנחומא, ויקרא, פרק טו סימן ט) ^[49]

[109] נידה עא ע"א ^[50]

[110] אסתר ד, ד ^[51]

[111] תהילים קמו ג ^[52]

[112] משלי ד, כג ^[53]

[113] תהילים קיט, קכ ^[54]

[114] איוב ד, טו ^[55]

[115] קהלת ד, יב ^[56]

[116] ברכות ל ע"ב, יומא ד ע"ב ^[57]

[117] קידושין מט ע"ב ^[58]

[118] ברכות סג ע"א - על פי גרסת כתב יד פרנקפורט - גנבא אפום מחמתא בהמנא קרי ^[59]

- [119] [דע את ביטחונך](#)
- [120] [עולם הביטחון](#)

Featured Image Text:

פחד מהלא הנודע ופתרונה

Source: <https://bilvavi.net/shiur/פחדמהלאהנודעופתרונה-004-דעאתביטחונך>

Links

[1] file:///D:/DATA-

ACTIVE/BILVAVI/NEW%20PROJECTS/%D7%93%D7%A2%20%D7%90%D7%AA%20%D7%91%D7%98%D7%97%D7%95%D7%A0%D7%AA%D7%A9A/%D7%93%D7%A2.%D7%90%D7%AA.%D7%91%D7%99%D7%98%D7%97%D7%95%D7%A0%D7%A_004_%D7%A4%D7%97%D7%93.%D7%9E%D7%94%D7%9C%D7%90.%D7%94%D7%A0%D7%95%D7%93%D7%A2.%D7%95%D7%A4%D7%AA%D7%A8%D7%95%D7%A0%D7%94.docx#_ftn1

